УДК 811.161.2'38

Агібалова Т. М.,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

МАРКОВАНІ АНТИЧНІСТЮ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В СЛОВЕСНІЙ ПАЛІТРІ ДРАМАТИЧНИХ ПОЕМ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті досліджуються семантико-стилістичні особливості лінгвокультурних одиниць на позначення давньогрецького та римського культурного простору як засобів інтелектуалізації мовлення в драматичних поемах Лесі Українки.
Ключові слова: *лінгвокультурема, мовна картина світу, інтелектуалізація, ідіостиль, культурний простір, мовна особистість.*

В статье рассматриваются семантико-стилистические особенности лингвокультурных единиц, называющих понятия древнегреческого и римского культурного пространства, как средств интеллектуализации языка в драматических поэмах Леси Украинки.
Ключевые слова: *лингвокультурема, языковая картина мира, интеллектуализация, идиостиль, культурное пространство, языковая личность.*

The article is devoted to the analysis of semantico-stylistic peculiarities of the linguocultural units to denote ancient Greek and Roman cultural space and considers them as means of intellectualization of the language in Lesya Ukrainka's dramatic poems.
Key words: *linguocultural unit, language picture of the world, intellectualization, idiostyle, cultural space, language personality.*

Антропоцентричне спрямування сучасної лінгвістики визначає потребу дослідження мови з точки зору реалізації в ній результатів пізнавальної діяльності індивідуума. Мова виступає невід'ємним компонентом свідомості, його інструментом, посередником між людиною і концептуальною картиною світу, яка відображає його в мовних формах, причому концептуальна картина світу розглядається як уявлення у свідомості інтеріорізованого людиною світу [6, с. 259]. В антропоцентричному ракурсі людина пізнає світ через усвідомлення себе, своєї теоретичної та предметної діяльності в ньому. Мова поступово переорієнтовується на факт, подію, у фокусі якої – мовна особистість [5, с. 7].

Інтерес до вивчення людини як мовної особистості спричинив необхідність дослідження мови як основної форми реалізації мовної свідомості багатьох поколінь людей – носіїв певної культури. Мовні одиниці, що несуть культурологічну інформацію, культурні цінності у формах національної культури та національної мови, складаються в певну систему, своєрідну колективну мовну картину світу. Мовний знак як механізм інтерпретації уявлень людини про світ є засобом формування сучасної ментальності нації. Виходячи з цього вважаємо, що розвиток української мови відбувається в напрямі її інтелектуалізації. Важливі теоретичні положення стосовно інтелектуалізації української мови, зокрема інтелектуального потенціалу слова як одиниці, що є засобом реалізації ментального досвіду та поєднує в собі поліваріантну гіпотетичну можливість і водночас реалізацію її мовленнєвого потенціалу, викладені в працях Ю. Степанова, Н. Арутюнової, Ю. Карпенка, М. Кочергана, Л. Лисиченко, О. Тараненка, В. Русанівського, О. Муромцевої, Л. Мацько, Л. Шевченко, Я. Януш та ін.

Підґрунтям інтелектуальних процесів у мовленні є мовнолінгвокультурологічна компетенція, що виникає внаслідок формування певного ментального досвіду. Структурна одиниця лінгвокультурології – лінгвокультурема, що поєднує в своїй структурі лінгвальні та екстралінгвальні значеннєві плани, – виступає носієм вагомої й актуальної культурної інформації. Лінгвокультурема як конструент лінгвокультурного простору художнього тексту на сучасному етапі вивчена недостатньо, методологічний базис та теоретичні основи дослідження розроблені лише частково в працях Н. Арутюнової, Л. Мацько, В. Костомарова, В. Воробйова, В. Маслової, Є. Верещагіна та ін. Дискусійним залишається питання дефініції та систематизації структурних одиниць лінгвокультурного континууму як об'єднання взаємозумовлених понять мови та культури в їх структурному розмаїтті, їх ролі у створенні художнього цілого. **Актуальність дослідження** зумовлена потребою вивчення семантико-стилістичних особливостей лінгвокультурем як засобів інтелектуалізації мовної системи, зокрема в текстах драматичних поем Лесі Українки, характерною ознакою яких є саме інтелектуалізм мовлення. Академік І. Білодід у праці «Мова творів Лесі Українки», відзначаючи велику роль письменниці у становленні літературної мови, вказує на «розширення її словникового складу в сторону збагачення лексикою і фразеологією, що позначає поняття соціально-ідейної сфери, сфери світової культури і науки» [1, с. 3].

Мета дослідження – на матеріалі текстів драматичних поем дослідити семантико-стилістичні особливості культурно маркованої лексики як засобу інтелектуалізації української літературної мови в ідіолекті Лесі Українки. Осягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– виокремити лінгвокультурні одиниці на позначення античного культурного простору;
– угрупувати їх за принципом лексико-семантичної приналежності.

© Агібалова Т. М., 2012

Об’єкт дослідження – мова драматичних творів Лесі Українки, **предмет аналізу** – мовні одиниці, в семантичній природі яких закладена лінгвокультурна складова.

Аналіз художніх текстів підтверджує факт наявності цього великого шару лексики в мовотворчості письменниці. Особливості ідіостилю, зокрема свідома настанова на збагачення національного інтелектуального мовного фонду, з особливою силою відбилися в мовному просторі драматичної спадщини, яка є вершиною поетичного генія Лесі Українки і в якій найбільш повно розкрився її талант. Мова її драматичних творів відзначається високим інтелектуальним рівнем, різноманітними лексико-фразеологічними засобами, пластичною образністю й високим ступенем метафоризації. Самобутність духовної та матеріальної культури багатьох народів і різних часів, представлена багатим словниковим матеріалом драматичних творів Лесі Українки, формує інтелектуальний простір в парадигмі авторської мовотворчості.

Найповніше з драматичного доробку Лесі Українки постає перед нами культура Давньої Греції та Риму, починаючи від духовної спадщини і закінчуючи побутовими реаліями. Інтелектуальний потенціал давньогрецьких та римських міфонімів підпорядкований художній меті письменниці – осмислити витоки світоглядних настанов представників античної доби, наблизити їх до національної духовної культури. Використання в словесній палітрі драматичних творів лінгвокультурних одиниць на позначення давньогрецького та римського культурного простору, з одного боку, сприяло інтелектуальному збагаченню ідіолекту автора, з іншого боку, мало на меті розгерметизувати національний культурний континуум і тим самим ввести українське письменство у світовий літературний контекст.

Духовні надбання народів Давньої Греції та Риму транслюються в першу чергу великою кількістю міфонімів та теонімів. Виокремлено такі групи мовних одиниць, в семантико-стилістичній природі яких виразно відчувається лінгвокультурна складова:

1. Номени на означення героїв античної міфології та представників давньогрецького пантеону богів, що утворюють найчисельнішу групу і зафіксовані майже в повному складі в переважній більшості драматичних творів письменниці: *Іфігенія, Артеміда, Електра, Аполон, Ахілес, Аргос, Прометей, Зевс, Парвус, Сервілія, Лукреція, Віргінія, Харіклей, Андромаха, Агамемнон, Кассандра, Поліксена, Паріс, Діомед, Одіссей, Менелай, Ономай, Афродіта, Арес, Мойра, Пандора, Терпсіхора, Клітемнестра, Харіти, Музи, Феб, Персефона, Харон, Гадес, Мани, Іфігенія, Серапіс, Епіметей, Пріам, Електра, Клеопатра, Гемон, Ніке, Андромеда, Медуза, Персей, Лібітіна, Ескулап, Веста, Венера, Юпітер, Юнона, Церера, Меркурій, Амур.*

2. Назви божеств нижчого рівня*: камени, лари, пенати.*

3. Найменування міфічних істот та обрядів: *вакханка* («Руфін і Прісцілла»), *менада* («Оргія»), *гекатомба* («Кассандра»).

4. Імена на позначення соціального стану та приналежності осіб до певних соціальних груп: *гетерія* («Оргія», «Руфін і Прісцілла»), *весталка, гетера* («Руфін і Прісцілла»).

5. Номени на означення осіб за родом діяльності та назви органів судової влади: *префект, прокуратор, тетрарх, легат* («Адвокат Мартіан»), *центуріон* («Руфін і Прісцілла», «Адвокат Мартіан»), *вігіли* («Адвокат Мартіан», «Оргія», «Руфін і Прісцілла»), *ареопаг* («Блакитна троянда»).

6. Назви архітектурних споруд і частин приміщень: *гінекей* («Оргія», «Кассандра»), *андроніт* («Оргія»), *атріум, таблін* («Адвокат Мартіан», «Руфін і Прісцілла»), *перистиль, триклініум* («Адвокат Мартіан», «Руфін і Прісцілла», «Йоганна, жінка Хусова»), *колонада, портик* («Руфін і Прісцілла»), *альков, ванькир* («У пущі»), *крипта* («В катакомбах»).

7. Предмети побуту, назви грошових одиниць та дорогоцінних металів: *кратер, обол,* («Оргія»), *платина* («Руфін і Прісцілла»).

8. Назви одягу: *верета, туніка, тога, порфіра* («Руфін і Прісцілла»).

9. Лексика на позначення музичних інструментів та скульптури: *арфа* («Адвокат Мартіан», «Вавілонський полон»), *тимпан* («Одержима», «Оргія»), *орган* («У пущі»), *ліра* («Оргія», «Кассандра»), *флейти, кімвали* («Оргія»), *статуетка, п’єдестал (статуї)* («У пущі»), *фрески* («Руфін і Прісцілла»), *скульптура* («Оргія», «У пущі»).

Аналіз словникового складу кожного драматичного тексту Лесі Українки свідчить про те, що письменниця акцентує увагу на характері відображення реального світу у світі мовному, зокрема на функціонуванні деталей, що складають лексичну основу найбільш суттєвих для періоду створення тексту лінгвокультурних універсалій. Оскільки інтелектуалізація визначається як «вимір змісту і перспективи мови, її самобутності й одночасно здатності до культурної інтеграції та інтерпретації в національному слові цивілізаційних набутків людства» [9], сукупність слів-реалій в драматичних поемах Лесі Українки, які є, на думку В. Говердовського, «транслятором культурної інформації» [3, с. 86], свідчить про потужний культуропотенціал лексики творів Лесі Українки і її роль в інтелектуалізації української літературної мови кінця XIX – початку XX століття.

Висновки. Аналіз словникового складу драматичних поем показав, що використання в мовній палітрі творів великої кількості лінгвокультурем на позначення давньогрецького та римського культурного простору свідчить про прагнення Лесі Українки піднести інтелектуальну потужність української літературної мови. В драматичних текстах виділяємо такі лексико-семантичні розряди: номени на означення героїв античної міфології та представників давньогрецького пантеону богів, назви міфічних істот і обрядів, імена на позначення соціальної приналежності осіб та розмежування їх за родом діяльності, назви архітектурних споруд, предметів побуту та одягу, лексика на позначення предметів сфери мистецтва. У контексті якісно нового рівня осмислення функцій мовних одиниць, здійсненого письменницею, номени на позначення античного культурного простору набувають індивідуально-авторського символічного значення, підпорядковані свідомій настанові автора – плекати найкраще зі світових культурних надбань на національному ґрунті, що вимагає від митця перш за все обов’язкового врахування лінгвокультурних параметрів мови.

Перспективи дослідження. У подальшому передбачається аналіз християнського простору драматичних поем Лесі Українки з погляду його лінгвокультурного наповнення та впливу на інтелектуалізацію української літературної мови кінця XIX – початку XX століття.

Література:

1. Білодід І. К. Мова творів Лесі Українки / І. К. Білодід // Курс історії української літературної мови. – Київ, 1958. – Т. 1. – С. 553-592.
2. Говердовский В. И. История понятия коннотации / В. И. Говердовский // Науч. докл. высшей школы. Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 83-86.
3. Кочерга С. О. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів : монографія / С. О. Кочерга. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 656 с.
4. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : монографія / Л. А. Лисиченко. – Х., 2011. – 304, [4] с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
7. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – Київ, 1975–1979.
8. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія / Л. І. Шевченко – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 478 с.